

Землеробство, грунтознавство, агрохімія

УДК 633.63:631.81:631.51
© 2013

Я.П. Цвей,
доктор сільсько-
господарських наук

О.В. Бойчук

*Інститут
біоенергетичних культур
і цукрових буряків НААН*

Г.М. Мазур

Л.С. Мартинюк

*Уладово-Люлинецька
дослідно-селекційна
станція*

ПОЖИВНИЙ РЕЖИМ ЧОРНОЗЕМУ ТИПОВОГО ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБІВ ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ ПІД БУРЯКИ ЦУКРОВІ

Показано зміни поживного режиму чорнозему типового вилугуваного залежно від способів його обробітку. Мілкий та плоскорізний обробітку ґрунту на мінеральному фоні живлення підвищують уміст мінерального азоту та обмінного калію, на органо-мінеральному фоні удобрення такої різниці порівняно з оранкою не спостерігається.

Ключові слова: ґрунт, способи обробітку ґрунту, ланка сівозмін, буряки цукрові

Поживний режим ґрунту під буряками цукровими залежить від системи удобрення ланок сівозміни та обробітку ґрунту, оскільки останній впливає на процеси мінералізації і вивільнення поживних речовин у ґрунті у вигляді сполук мінерального азоту, рухомого фосфору, обмінного калію. Дослідження з вивчення способів обробітку ґрунту під буряками цукровими свідчать про те, що мілкий і плоскорізний обробітку ґрунту сприяють концентрації елементів живлення у верхньому шарі ґрунту та кращому розвитку рослин у перший період вегетації, але за зменшення вологості ґрунту спостерігається зниження їх доступності рослині. За проведення оранки на глибину 12–14 см і мілкої обробітку на 10–12 см уміст рухомого фосфору становив у період сходів буряків цукрових у шарі 10–20 см 299 мг/кг ґрунту, тоді як за оранки — 275 мг/кг ґрунту, обмінного калію — 88 і 87, мінерального азоту — 7,7 і 11,6 мг/кг ґрунту [6].

Дослідженнями встановлено, що з використанням мілкої і плоскорізної обробітки ґрунту спостерігається диференціація орного шару за вмістом передусім рухомого фосфору, мінерального азоту і менше — обмінного калію, що пов'язано із системою удобрення.

Мето досліджень — вивчення азотного режиму, рухомого фосфору та обмінного калію чорнозему типового вилугуваного залежно від використання мінеральних й органічних добрив та способів обробітку під буряками цукровими.

Методика досліджень. Дослідження здійснювали на Уладово-Люлинецькій дослідно-селекційній станції Вінницької обл. Калинівського р-ну в зоні достатнього зволоження в стаціонарному досліді за системою обробітку ґрунту з таким чергуванням культур: ячмінь з підсівом конюшини, конюшина, пшениця озима, буряки цукрові. Сівозміни стаціонарного досліді розміщені на 4-х полях, площа посівної ділянки — 250 м², облікової — 100 м², повторність — 3-разова. Ґрунт дослідного поля — чорнозем типовий вилугуваний, що характеризується такими агрохімічними показниками: рН_{сол.} 5,8–6,2; уміст гумусу в шарі ґрунту 0–30 см — 4,2–4,4%; забезпеченість обмінним калієм та рухомих фосфором (за Чиріковим) — 60 та 161 мг/кг ґрунту відповідно. На чорноземах типових вилугуваних нітратний азот визначали з дисульфохеноловою кислотою, амонійний — за методикою ЦИНАО з наступним колориметруванням, рухомий фосфор та обмінний калій — за Чиріковим.

До основного обробітку ґрунту під буряки цукрові належать: оранка на 30–32 см, мілкий обробіток — на 4–5 та 12–14 см, плоскорізний — 30–32 см. Систему удобрення наведено в табл. 1.

Результати досліджень. На чорноземних ґрунтах уміст мінерального азоту залежить від системи удобрення, ланки сівозмін, способів обробітку ґрунту.

У дослідженнях на чорноземах вилугуваних за використання оранки на 30–32 см на фоні $N_{90}P_{90}K_{130}$ у шарах 0–10 та 0–30 см на період сходів буряків цукрових кількість мінерального азоту становила 23,9 і 15,2 мг/кг ґрунту.

У варіанті із застосуванням $N_{90}P_{90}K_{130}+40$ т гною за використання оранки на 30–32 см у шарах 0–10 і 0–30 см спостерігалось 28,9 і 22,5 мг/кг ґрунту мінерального азоту, що на 5 і 7,3 мг/кг ґрунту більше за використання лише мінеральної системи удобрення і зумовлено переважанням процесів мінералізації над іммобілізацією. Із застосуванням органо-мінеральної системи удобрення уміст мінерального азоту залежав від мікробіологічних процесів і вивільнення сполук NH_4 , NO_3 в ґрунті [1, 5].

На відміну від оранки, використання мілко-го, плоскорізного обробітку й обробітку за «Параплау» призводить до змін фізичних показників ґрунту, що може прискорити мінералізаційні процеси в ґрунті та підвищити уміст мінерального азоту.

У варіанті з використанням способів мілко-го обробітку ґрунту на 12–14 см на фоні мінеральної системи удобрення кількість мінерального азоту в шарах 0–10 і 0–30 см становила 37,3 і 26 мг/кг ґрунту, що було вище за показники оранки на 30–32 см на 13,4 і 10,8 мг/кг ґрунту. Така сама закономірність спостерігалась у варіанті за проведення плоскорізного обробітку ґрунту на 30–32 см, де в орному шарі було 21,5, а в шарі 0–10 см — 28,8 мг/кг ґрунту мінерального азоту. Під час проведення мілко-го обробітку ґрунту на 12–14 см з наступним розпушенням за «Параплау» на 30–32 см уміст мінерального азоту в цих шарах був майже на рівні плоскорізного обробітку — 30,5 і 21,9 мг/кг ґрунту.

У варіанті із застосуванням мілко-го обробітку ґрунту на 4–5 см уміст мінерального азоту досягав у верхньому шарі 0–10 см 37,3, у шарі 0–30 см — 26 мг/кг ґрунту. Таке зростання зумовлено прискороною мінералізацією азотних добрив через їх неглибоке заробляння в ґрунт.

На фоні органо-мінеральної системи удобрення за використання мілких безполицевих обробітків ґрунту уміст мінерального азоту поступався вмісту за оранки.

Так, у варіанті із застосуванням мілко-го обробітку ґрунту на 12–14 см (40 т/га гною + $N_{90}P_{90}K_{130}$) кількість мінерального азоту в шарах 0–10 і 0–30 см становила відповідно 23,3 і 16,1 мг/кг ґрунту, що було на рівні оранки і пов'язано з невисокою мінералізацією органічних добрив у засушливі роки.

Така сама закономірність спостерігається у варіанті з використанням мілкої оранки на 12–14 см з наступним розпушенням ґрунту за «Параплау» на 30–32 см, де кількість мінерального азоту досягала в шарах 0–10 і 0–30 см 24,7 і 17,2 мг/кг ґрунту. На відміну від мілко-го обробітку ґрунту у варіанті, де застосовували плоскорізний обробіток, уміст мінерального азоту становив у шарах 0–10 і 0–30 см 26,4 і 19,9 мг/кг ґрунту, що було близько до оранки.

Наприкінці вегетації буряків цукрових уміст мінерального азоту зменшився за використання його рослинами впродовж вегетації і не залежав від способів обробітку ґрунту та системи удобрення.

Чорноземні ґрунти досить добре забезпечені рухомих фосфором, що залежить від застосування мінеральних та органічних добрив під сільськогосподарські культури і ланок сівозмін [3].

У дослідженнях, проведених на чорноземах вилугуваних, під час застосування $N_{90}P_{90}K_{130} + 40$ т гною під буряки цукрові уміст рухомого фосфору становив в орному шарі 230 мг/кг ґрунту.

Результати досліджень на вилугуваному чорноземі показали, що уміст рухомого фосфору зумовлений системою удобрення буряків цукрових і системою обробітку ґрунту. Так, у варіанті з оранкою на 30–32 см, де застосовували $N_{90}P_{90}K_{130}$ під буряки цукрові, уміст рухомого фосфору в шарах 0–10 і 0–30 см становив 256 і 230 мг/кг ґрунту. Водночас за поєднання мінеральних та органічних добрив у нормі 40 т/га гною + $N_{90}P_{90}K_{130}$ — 270 і 240 мг/кг ґрунту.

Використання під буряки цукрові безполицевого обробітку ґрунту впливає на перерозподіл в орному шарі рухомого фосфору. У дослідженнях, проведених на вилугуваному чорноземі, за використання плоскорізного обробітку ґрунту кількість рухомого фосфору в шарі 0–30 см становила 246 мг/кг ґрунту, за оранки — на 16 мг/кг ґрунту менше [5].

З використанням під буряки цукрові міне-

Оцінка хімічних показників ґрунту в посіві буряків цукрових (УЛДСС, 2009–2011 рр.), мг/кг ґрунту

Система обробітку ґрунту й удобрення	Шар ґрунту	NO ₃ +NH ₄		P ₂ O ₅		K ₂ O	
		Сходи	Збирання	Сходи	Кінець вегетації	Сходи	Кінець вегетації
Оранка на 30–32 см N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀	0–10	23,9	10,9	256	224	99	66
	0–30	15,2	8,2	230	186	84	57
	30–50	11,5	7,2	173	126	58	42
Оранка на 30–32 см N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀ 40 т/га гною	0–10	28,9	15,3	270	210	114	81
	0–30	22,5	10,9	240	187	92	62
	30–50	18,2	6,3	173	130	55	38
Мілкий обробіток на 12–14 см N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀	0–10	37,3	10,3	187	148	126	64
	0–30	26,0	8,6	158	133	91	48
	30–50	13,9	5,5	113	98	53	38
Плоскорізний обробіток на 30–32 см N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀	0–10	28,8	7,9	271	226	124	58
	0–30	21,5	6,8	246	200	94	49
	30–50	15,1	5,2	168	138	65	38
Мілкий обробіток на 12–14 см 40 т/га гною N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀	0–10	23,3	6,7	279	245	120	74
	0–30	16,1	7,2	242	208	91	54
	30–50	14,6	6,9	168	126	55	36
Плоскорізний обробіток на 30–32 см + N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀ + 40 т/га гною	0–10	26,4	9,4	292	231	141	83
	0–30	19,9	6,8	237	190	97	62
	30–50	10,8	7,4	167	128	61	38
Мілкий обробіток на 12–14 см + «Параплау» на 30–32 см N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀	0–10	30,5	10,3	258	213	117	73
	0–30	21,9	8,3	251	196	99	61
	30–50	15,4	5,0	184	144	79	46
Мілка оранка на 12–14 см + «Параплау» на 30–32 см N ₉₀ P ₉₀ K ₁₃₀ + 40 т/га гною	0–10	24,9	9,6	262	220	127	90
	0–30	17,2	7,2	244	190	107	71
	30–50	8,7	5,7	172	132	72	55

ральних добрив у нормі $N_{90}P_{90}K_{130}$ і плоскорізного обробітку ґрунту кількість рухомого фосфору в шарах 0–10 і 10–20 см досягла 271 і 246 мг/кг ґрунту, що було на 15 і 16 мг/кг ґрунту більше, ніж за оранки. У варіанті, де застосовували 40 т/га гною + $N_{90}P_{90}K_{130}$, уміст рухомого фосфору за використання плоскорізного обробітку ґрунту становив у шарах 0–10 і 0–30 см відповідно до оранки 292 і 237 мг/кг ґрунту.

Отже, з використанням плоскорізного обробітку ґрунту за органо-мінеральної і мінеральної систем удобрення вміст рухомого фосфору більше концентрувався у верхній частині орного шару, що підтверджує ряд досліджень [3, 5].

Близькі результати одержали у варіантах, де застосовували мілкий обробіток на 12–14 см з наступним глибоким розпушенням за «Параплау» на 30–32 см. Так, за використання лише $N_{90}P_{90}K_{130}$ уміст рухомого фосфору становив у шарах 0–10 і 20–30 см 258 і 251 мг/кг ґрунту, що мало незначні переваги порівняно з оранкою. Із застосуванням органо-мінеральної системи удобрення вміст рухомого фосфору був на рівні його вмісту за мінеральної системи удобрення, що становило 262 і 244 мг/кг ґрунту, як і за оранки. Уміст рухомого фосфору в підорному шарі ґрунту під час застосування мілкого обробітку ґрунту на 12–14 см знизився на 60 мг/кг ґрунту порівняно з умістом за оранки, що зумовило локалізацію фосфорних добрив у верхньому шарі ґрунту.

Наприкінці вегетації буряків цукрових кількість рухомого фосфору зменшилася в орному і підорному шарах ґрунту через використання його буряками цукровими і перехід у малорухомі сполуки.

На нашу думку, це зумовлено зниженням вологості ґрунту на період збирання і підвищення температури, що різко зменшувало рухомість фосфору.

На чорноземах вилугуваних у зоні достатнього зволоження вміст обмінного калію більше залежить від системи удобрення, ніж від його вмісту в материнській породі. Найбільший уміст обмінного калію спостерігається із застосуванням органо-мінеральної системи удобрення [4].

Так, за використання під буряки цукрові оранки і добрив у нормі $N_{90}P_{90}K_{130}$ уміст обмінного калію досягав у шарах 0–10, 0–30 см 99 і 84 мг/кг ґрунту.

У варіанті із застосуванням 40 т/га гною + $N_{90}P_{90}K_{130}$ кількість обмінного калію підвищи-

лася в орному шарі на 8 мг/кг ґрунту, а в шарі 0–10 см — 15 мг/кг ґрунту відповідно до мінеральної системи удобрення, що становило 92 і 114 мг/кг ґрунту. У дослідженнях, проведених на чорноземах вилугуваних із застосуванням під буряки цукрові 40 т/га гною + $N_{90}P_{90}K_{130}$, уміст обмінного калію в орному шарі був 99 мг/кг ґрунту, без унесення добрив — 84 мг/кг ґрунту [4].

Використання плоскорізного обробітку ґрунту під буряки цукрові посилює кількість обмінного калію у верхній частині орного шару. Із застосуванням плоскорізного обробітку на фоні $N_{90}P_{90}K_{130}$ уміст обмінного калію у шарі 0–10 см становив 124 мг/кг ґрунту, що на 25 мг/кг ґрунту більше, ніж за оранки, тоді як в орному шарі його кількість була, як за оранки — 94 мг/кг ґрунту.

Із застосуванням заходів плоскорізного обробітку ґрунту на фоні органо-мінеральної системи удобрення вміст обмінного калію в шарі 0–10 см підвищився на 27 мг/кг ґрунту порівняно з оранкою і становив 141 мг/кг ґрунту, а в орному шарі його вміст був майже таким, як і за оранки.

У варіанті, де використовували мілкий обробіток ґрунту на 12–14 см, уміст обмінного калію мав переваги лише за мінеральної системи удобрення. Його кількість у шарі 0–10 см становила 120 мг/кг ґрунту, що було на 21 мг/кг ґрунту більше, ніж за оранки, а на фоні органо-мінеральної системи удобрення такої різниці не спостерігалось.

Із застосуванням мілкого обробітку на 12–14 см з наступним розпушенням ґрунту за «Параплау» на 30–32 см на мінеральному фоні удобрення в шарах 0–10 і 0–30 см уміст обмінного калію становив 73 і 60 мг/кг ґрунту. На фоні органо-мінеральної системи удобрення його вміст був на рівні 127 і 107 мг/кг ґрунту, що було на 13 і 15 мг/кг ґрунту вище, ніж за оранки. У підорному шарі ґрунту вміст обмінного калію не залежав від способів його обробітку, лише у варіантах з органо-мінеральною системою удобрення він зростав незначною мірою.

Отже, мілкий і плоскорізний обробітки ґрунту сприяють зростанню вмісту обмінного калію у верхніх шарах, що поліпшує забезпеченість рослин калієм у перший період вегетації, але вирівнюється за органо-мінеральної системи удобрення.

Наприкінці вегетації буряків цукрових уміст обмінного калію знизився через використання його рослинами та перехід у фіксований необмінний стан і не залежав від способів обробітку ґрунту.

Висновки

Найбільший уміст мінерального азоту спостерігається в період сходів буряків цукрових за мінеральної системи удобрення на фоні мілкого обробітку ґрунту в поєднанні з обробітком за «Параплау». На фоні органо-мінеральної системи удобрення такої різниці не спостерігалось.

Використання плоскорізного обробітку ґрунту на фоні 40 т/га гною $N_{90}P_{90}K_{130}$ сприяє

підвищенню вмісту рухомого фосфору та обмінного калію в шарі 0–10 см до 292 і 141 мг/кг відповідно, тоді як за оранки його кількість становить 270 і 141 мг/кг ґрунту.

На кінець вегетації буряків цукрових уміст обмінного калію і рухомого фосфору у варіантах з мінеральним та органо-мінеральним фоном живлення мало залежить від способів обробітку ґрунту.

Бібліографія

1. Барштейн Л.А., Шкарєдний І.С., Якименко В.М. Сівозміни, обробіток ґрунту та удобрення в зонах бурякосіяння. — К.: Тенар, 2002. — 488 с.

2. Горбачева А.Е., Усотенко Ю.И. Азотный режим эродированных обыкновенных черноземов при 10-летней безотвальной обработке//Агрохимия. — 1986. — № 5. — С. 38.

3. Носко Б.С. Фосфатный режим ґрунтів і ефективність добрив. — К.: Урожай, 1990. — С. 224.

4. Цвей Я.П., Мазур Г.М. Особливості впливу системи удобрення цукрових буряків на фонд обмінного калію чорнозему вилугуваного//Агроеколог. журн. — 2001. — № 1. — С. 55–57.

5. Цвей Я.П., Ременюк Ю.О., Мазур Г.М. Форму-

вання поживного режиму чорнозему залежно від системи обробітку ґрунту під цукрові буряки//Вісн. аграр. науки. — 2006. Вип. № 11. — С. 15–19.

6. Цвей Я.П., Недашківський О.І., Широконос А.М., Горобець Н.А. Родючість чорнозему і продуктивність цукрових буряків залежно від диференційованого обробітку ґрунту в короткоротаційних сівозмінах//Наук. вісн. НАУ. — 2005. — Вип. 81. — С. 78–83.

7. Шудренко И.В. Влияние основной обработки почвы на показатели почвенного плодородия и продуктивность сахарной свеклы в зоне достаточного увлажнения правобережной Лесостепи Украины: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. с.-г. наук: 06.01.01/ВНИС. — К., 1990. — 17 с.

Надійшла 10.10.2012.